

Ks. Piotr PACIOREK

ŚWIĘTEGO AUGUSTYNA „CONFESSIONES”: DIALOG I ŚWIADECTWO

Aurelius Augustinus (354-430), Ojciec i Doktor Kościoła, był jednym z najbardziej oryginalnych i twórczych pisarzy chrześcijańskiej starożytności. Pierwszym jego biografem był Possidius Calamensis, który napisał *Vita Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi*¹. Przedstawił w nim szczegółowo jego życie i działalność. Bogatą spuściznę literacką Biskupa Hippony ujął w latach 1862-1865 J.P. Migne w 16 tomach znanej serii *Patrologia Latina* 32-47. Ten olbrzymi dorobek pisarski Augustyna, oparty jest głównie na Piśmie św., zwłaszcza na Listach Świętego Pawła Apostoła, Psalmach i Ewangelii. Poruszał w nim niemal wszystkie zagadnienia filozoficzne i teologiczne istotne dla ówczesnego Kościoła, rozwijał i precyzował idee literackie, egzegetyczne i doktrynalne, jego zaś działalność pasterska i teologiczna koncentrowała się przede wszystkim na walce z herezjami, głównie donatyzmem i pelagianizmem.

Najbardziej znanym utworem Augustyna są niewątpliwie *Confessiones*, napisane w latach 397-400 w XIII księgach. Chrześcijaństwo korzystało wówczas nie tylko ze swobód wyznaniowych, ale także z dóbr kulturowych, z tradycyjnej nauki i literatury klasycznej Homera, Terencjusza i Wergiliusza, do których to autorów odwoływał się nierzadko Biskup Hippony. Z jednej strony literatura klasyczna stanowiła podstawę dla rozwijającej się chrześcijańskiej twórczości literackiej, z drugiej zaś strony celem literatury chrześcijańskiej było nawrócenie kultury antycznej na chrześcijaństwo. Rozwój chrześcijaństwa spowodował bogaty rozkwit literatury chrześcijańskiej. W tym też kontekście historycznym i literackim pojawiają się *Confessiones* św. Augustyna, które zajmują poczesne miejsce w literaturze europejskiej. Opracowali je naukowo w ostatnim półwieczu Pierre Courcelle² i Aimé Solignac³.

¹ Por. PL 32, 33-66, wyd. krytyczne M. Pellegrino: REAug 2(1956) 195-229, tłum. pol. J. Ujda: POK 11, ss. XVII-XCV.

² *Recherches sur les «Confessiones» de Saint Augustin*, Paris 1950.

³ *Introduction aux «Confessions»*, Bibliothèque Augustinienne XIII, Paris 1962, 7-266.

Wyraz „wyznanie”, według Augustyna, oznacza w sensie ścisłym wyznanie popełnionych grzechów oraz wychwalanie miłosierdzia i wielkich dzieł Bożych, zwłaszcza wersetami Pisma świętego. Termin ten oznacza również wyznanie wiary, czyli poświadczenie przynależności do Chrystusa i Kościoła, zewnętrzne i widzialne, słowami a przede wszystkim autentycznym życiem.

Wyznania Augustyna stanowią długi dialog z Bogiem niewidzialnym, a jednak stale obecnym. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że jest to monolog. Sam bowiem Augustyn mówi, opowiada, relacjonuje i stawia pytania. Ten dialog Augustyna z Bogiem jest nieustanną medytacją na temat dotychczasowego życia. W tym monologu obecny jest niewidzialny Rozmówca, osoba nie mówiąca, której spojrzenie przenika wewnątrz duszy, podtrzymuje rozważanie, potwierdza rozwiązanie lub je odrzuca i pobudza uwagę aż do końcowego wniosku. Ta tajemnicza osoba ukazuje się jako najwyższa Prawda, którą jest sam Bóg. Osobisty i teologiczny charakter tego „dialogu z Bogiem” przejawia się w całym dziele Świętego Augustyna. Od I do XIII księgi *Confessiones* Augustyn zwraca się do Boga⁴. W trakcie kolejnych trzynastu ksiąg, Augustyn jest nauczany przez Boga, a także każdy, kto czyta *Confessiones* staje się uczniem Boga. Stąd też dzieło to mocno przyczyniło się do rozwoju literatury ascetycznej.

W *Confessiones* Augustyn odtwarza szczegółowo wydarzenia ze swego życia, te które odnajduje w swojej pamięci, prawdziwe lub zapomniane i dokonuje samooceny. Wszelkie wątki jego życia tworzą zarys, który nabiera pełnego sensu w relacji do Boga. Zdaniem Augustyna Bóg odsłania sens tych wszystkich wydarzeń historycznych, każdemu, kto wyznaje swoje grzechy i kto wyznaje swoją wiarę w duchowym dialogu z Duchem Świętym. W tym klimacie modlitwy nawrócenie Augustyna nabiera znaczenia symbolicznego. Jego historia jest historią człowieka skierowanego ku Bogu. Analizując *Confessiones* nietrudno jest zauważyć zjednoczenie Augustyna z Bogiem. W starożytności chrześcijańskiej, teologia i duchowość tworzyły naturalną jedność. W epoce patrystycznej doświadczenia życiowe wyjaśniano w kontekście teologicznym. W centrum teologii augustiańskiej znajduje się pokora, która prowadzi do wyznania grzechów i wyznania wiary.

„Stworzyłeś nas bowiem jako skierowanych ku Tobie. I niespokojne jest serce nasze, dopóki w Tobie nie spocznie”⁵. Jeśli wolno tak powiedzieć, jest to motto *Confessiones*. Augustyn poprzez intelektualno-filozoficzne nawrócenie odkrył prawdziwy sens życia. Zdaniem tym wyraził zarazem swój optymizm, wynikający z wiary, że u kresu ziemskiej drogi człowiek spotka Boga oraz

⁴ Por. S. Poque, *L'Invocation de Dieu dans les Confessions*, „Augustiniana” 41(1991) 927-935.

⁵ *Confessiones* I 1, CCL 27, 1: „Tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et iniquietum est cor nostrum, donec requiescat in te”, tłum. Z. Kubiak (Św. Augustyn, *Wyznania*, Kraków 1997), s. 25.

pesymizm, wynikający z istniejących trudności na drodze doczesnego życia. Nawrócenie Augustyna było przede wszystkim intelektualne, przemienił on neoplatonizm i podporządkował go wierze chrześcijańskiej⁶.

„Nawrócenie wskutek łaski” jest to temat często rozwijany przez autorów chrześcijańskich. Przypadkowo usłyszane słowa chłopca lub dziewczynki: „Weź to i czytaj! weź to i czytaj!” skłoniły Augustyna do lektury fragmentu z *Listu do Rzymian* (13, 13-14): „Żyjmy przyzwoicie jak w jasny dzień: nie w hulankach i pijatykach, nie w rozpuście i wyuzdaniu, nie w kłótni i zazdrości. Ale przyobleczcie się w Pana Jezusa Chrystusa i nie troszczcie się zbytnio o ciało, dogadzając żądom”⁷. To wydarzenie Augustyn zinterpretował jako tajemnicze działanie łaski. Biblia dla Augustyna odsłania aspekt pokory Boga, który objawia tajemnice wiary z pokorą i prostotą. Przedstawiona autobiografia Augustyna posiada formę zupełnie nową. Zachowuje on dystans i stosuje miarę wobec wydarzeń przeszłych. Opisane wydarzenia z jego życia ustępują miejsca rozważaniom metafizycznym i teologicznym. *Confessiones* Augustyna są świadectwem człowieka świadomego, że wszelkie istnienie bierze swój początek od Boga i ku Bogu zmierza.

Doświadczenie Augustyna, w świetle wiary, staje się świadectwem osobistym, apostołskim i dogmatycznym. Osobiście opisuje on swoje życie, dokonuje prawdziwej oceny, wyciąga trafne wnioski. Wszelkie zaś postacie, które pojawiają się w jego życiu bezpośrednio lub pośrednio, dzięki relacjom innych, zwłaszcza jego rodzona matka Monika, lekarz Windycjanus, który przekonał Augustyna o fałszywości ksiąg astrologów pogańskich, osobiści przyjaciele Alipiusz, Ewodiusz, uczeń Nebrydiusz, nawrócony na chrześcijaństwo retor rzymski Mariusz Wiktoryn, kapłan Symplicjan, a także nawrócony urzędnik pałacu cesarskiego Pontycjan opowiadający o mnichu Antonim z Egiptu oraz Werekundus, którego żona była chrześcijanką, czy wreszcie biskup Mediolanu św. Ambroży, który udzielił mu chrztu 24 kwietnia 387 roku, wpisane zostały w historię jego duchowego nawrócenia. Augustyn przyjął sakramenty inicjacji chrześcijańskiej, które w Kościele wczesnochrześcijańskim były udzielane razem podczas nocy paschalnej. To osobiste świadectwo budzi w sumieniu czytelnika ten sam niepokój wewnętrzny, którego on doświadczył, i wzywa każdego do nawrócenia oraz powrotu do Boga. Świadectwo osobiste przemienia się w świadectwo apostołskie. Jest to wreszcie świadectwo dogmatyczne, potwier-

⁶ Por. T.J. van Bavel, *De la Raison à la Foi. La Conversion d'Augustin*, „Augustiniana” 36(1986) 5-27.

⁷ Por. *Confessiones* VIII 12, 29, CCL 27, 131: „Et ecce audio de vicina domo cum cantu dicentis et crebro repetentis quasi pueri an puelle, nescio: «Tolle lege, tolle lege». [...] Arripui, aperui et legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei: «Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et aemulatione, sed induite dominum Iesum Christum et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis.» Nec ultra volui legere nec opus erat”; Kubiak s. 225-226.

dzone życiem, świadectwo wkraczania Boga w życie człowieka, któremu Chrystus i Pismo św. otwiera drogę do zbawienia.

Kolejne miasta Tagasta, Madaura, Kartagina, Rzym, gdzie Augustyn stwierdza: „dla zbawienia mojej duszy skłoniłeś mnie do zmiany miejsca pobytu”⁸, następnie Mediolan, a zwłaszcza pobyt w willi Werekundusa w Cassiciacum i powrót do Hippony, stanowią kolejne etapy duchowej wędrówki z „państwa ziemskiego” do „państwa niebieskiego”.

Augustyn, wybitny retor chrześcijański, odkrywa stopniowo w swoim życiu tajemnicze działanie łaski. Stąd wyznaje w sposób lapidarny: „Udziel tego, co nakazujesz – i co chcesz, nakazuj”⁹. To zdanie św. Augustyna kładzie nacisk na pierwszeństwo łaski w wolnych decyzjach człowieka. Prosi on Boga o pomoc w pokonaniu pychy i zmysłowości oraz w spełnianiu przykazań z pokorą.

Wreszcie, trudno jest nie wspomnieć o przytoczonym przez Augustyna wspaniałym dialogu Symplicjana z Mariuszem Wiktorynem, który nauczał retoryki w Rzymie za czasów cesarza Konstansa II (337-361). Ta rozmowa Symplicjana, który był ojcem duchowym św. Ambrożego, z retorem łacińskim Mariuszem Wiktorynem, późniejszym teologiem trynitarnym i obrońcą dogmatu nicejskiego, odbyła się ok. 355 roku. Wiktoryn wyznał otwarcie swoje nawrócenie na chrześcijaństwo: – „Wiedz, że już ze mnie chrześcijanin”. A na to Symplicjan: – „Nie uwierzę w to, ani cię nie uznaję za chrześcijanina, póki nie zobaczę cię w kościele Chrystusa”. Wiktoryn śmiał się z przyjaciela mówiąc: – „Więc to mury czynią ludzi chrześcijanami”¹⁰. Ta klasyczna odpowiedź Mariusza Wiktoryna, zanotowana przez Biskupa Hippony w *Confessiones*, odślania duchowy aspekt chrześcijaństwa. Wiktoryn, pouczony o podstawowych tajemnicach wiary, wpisał się na listę katechumenów i złożył publiczne wyznanie wiary, jak informuje Augustyn, „wivatowano na jego cześć”¹¹. Augustyn za-

⁸ *Confessiones* V 8, 14, CCL 27, 64-65: „Verum autem tu, spes mea et portio mea in terra viventium, ad mutandum terrarum locum pro salute animae meae et Carthagini stimulos, quibus inde avellerer, admovebas et Romae inlecebras, quibus attraherer, proponebas mihi per homines, qui diligunt vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes et ad corrigendos gressus meos uteraris occulte et illorum et mea perversitate”, Kubiak s. 293.

⁹ *Confessiones* X 29, 40, CCL 27, 176: „Da quod iubes et iube quod vis. Imperas nobis continentiam”, Kubiak s. 293.

¹⁰ *Confessiones* VIII 2, 4, CCL 27, 115: „Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam scripturam omnesque christianas litteras investigabat studiosissime et perscrutabatur et dicebat Simpliciano non palam, sed secretius et familiaris: «Noveris me iam esse christianum». Et respondebat ille: «Non credam nec deputabo te inter christianos, nisi in ecclesia Christi videro». Ille autem inridebat dicens: «Ergo parietis faciunt christianos?» Et hoc saepe dicebat, iam se esse christianum, et Simplicianus illud saepe respondebat et saepe ab illo parietum inrisio repetebatur”, Kubiak s. 201-202.

¹¹ *Confessiones* VIII 2; 5, CCL 27, 116, Kubiak s. 203. Wkrótce Wiktoryn jako chrześcijanin będzie musiał pozostawić nauczanie retoryki i literatury łacińskiej, ponieważ cesarz Julian Apostata wyda ustawę o szkolnictwie w 362 roku, na mocy której chrześcijanie nie będą mieli prawa nauczania ani retoryki, ani literatury.

pragnął pójść w ślady Wiktoryna. Jak dotychczas zajmował się zasadami gramatyki i retoryki, tak teraz pragnie przestrzegać zasad wiecznego zbawienia, odnajdując w Ewangelii to, czego nie znalazł w dziełach filozofów pogańskich.

To świadectwo Augustyna jest niezmiernie cenne. Rozpoczął się bowiem nowy okres historii, zainaugurowany nawróceniem cesarza Konstantyna zwany „epoką chrześcijańską”. Cesarstwo Rzymskie zaczyna stopniowo zrywać więzi z pogaństwem, aby ostatecznie edyktem cesarza Teodozjusza z dnia 28 II 380 r. proklamować chrześcijaństwo religią państwową. Nadal jednak trwają spory arianские, mimo iż Sobór w Nicei w 325 r. potępił naukę Ariusza. Augustyn przytacza wydarzenie z 386 r., które miało miejsce w Mediolanie, ówczesnej rezydencji cesarza i siedzibie administracji państwowej. Otóż cesarzowa Justyna, matka młodocianego cesarza Walentyniana II (375-392), domagała się, aby jedna z bazylik mediolańskich (Basilica Portiana), została oddana arianom¹². Wówczas biskup Ambroży zarządził śpiewanie hymnów i psalmów w bazylice obleganej przez wojsko. To wydarzenie zapoczątkowało zwyczaj śpiewania hymnów i psalmów w liturgii Kościoła łacińskiego, żądanie zaś cesarzowej upadło¹³. W czerwcu 386 r. odkryto w bazylice świętych Nabora i Feliksa w Mediolanie relikwie męczenników Protazego i Gerwazego i uroczyste przeniesiono je do Basilica Ambrosiana. W *Confessiones* zapisane są również pierwsze słowa hymnu ambrozjańskiego *Aeterne rerum conditor*¹⁴. Wydaje się jednak, że Augustyn nie należał do zwolenników śpiewu „pozabiblijnych” utworów liturgicznych¹⁵. W IX księdze *Confessiones*, opowiada o wielkim wzruszeniu, jakie towarzyszyło mu w kolejnych dniach po chrzcie wskutek liturgicznego śpiewu „hymnów i kantyków”¹⁶. Głos Kościoła, który dochodził do uszu, budził prawdę w sercu.¹⁷

Osobiste wyznania Augustyna są dialogiem z Bogiem, dla Którego nie liczy się ani przeszłość, ani przyszłość, interesuje go jedynie wieczna teraźniejszość. Idąc za opinią starożytnych filozofów przyrody, wykazuje, w jaki sposób wszelka materia wszechświata, ciąży w kierunku punktu, który ją przyciąga. W ten sam sposób każdy człowiek jest przyciągany do Boga. Siłą przyciągającą zaś stanowi miłość, która oddziałuje na duchowy świat człowieka. „Moją siłą cią-

¹² Dnia 23 I 386 r. Walentynian II wydał edykt na mocy którego, wszyscy ci, którzy podpisali uchwały Synodu w Rimini (359), mają prawo gromadzić się w kościołach. Edykt ten przyznawał arianom wolność kultu i prawo do świątyni katolickich.

¹³ Por. *Confessiones* IX 7, 15, CCL 27, 142: „Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientaliū partium, ne populus maeroris taedio contabesceret, institutum est: ex illo in hodiernum retentum multis iam ac paene omnibus gregibus tuis et per cetera orbis imitantibus”, Kubiak s. 241.

¹⁴ Por. *Confessiones* IX 12, 32, CCL 27, 151.

¹⁵ Por. *Epistula* 55, 34, CSEL 34, 2, 209.

¹⁶ Por. L.M.J. Verheijen, *Éléments d'un commentaire de la Règle de saint Augustin 21. Prier Dieu par des Psaumes et des „hymnes”*, „Augustiniana” 37(1987) 5-37.

¹⁷ Por. *Confessiones* IX 6, 14, CCL 27, 141.

zenia jest miłość moja: dokądkolwiek zmierzam miłość mnie prowadzi”¹⁸. Miłość, która zbliża do Boga jest miłością autentyczną. To chrześcijaństwo ukazało Augustynowi, że Bóg, człowiek i świat są nierozdzielni. Relacją, która łączy człowieka i świat z Bogiem jest miłość.

Ten charakter personalny i teologiczny *Confessiones* św. Augustyna sprawia, że jest to dzieło, które bez końca podejmowane będzie przez kolejnych pisarzy chrześcijańskich. Tak więc Pascal, Maine de Biran, Newman będą ze swej strony opisywać ich własną drogę do Boga. *Wyznania* rozumiane jako dialog z Bogiem, a zarazem świadectwo, przybrane zostaną w zmienną szatę literacką poezji lub prozy. Ich autorzy otrzymają nazwę diarystów, zaś ich dzieła zwane *Dziennik życia wewnętrznego* lub *Dziennik duszy* przyczynią się do rozwoju teologii życia wewnętrznego. Cechą charakterystyczną tych *Dzienników* jest dystans autora do wydarzeń przeszłych i teraźniejszych, autokrytyka oraz znamienna relacja do Boga. Zawsze jednak *Confessiones* Augustyna stanowiły i stanowią niepowtarzalne dzieło literackie. Opisany kontekst historyczny, mówiący o nawracaniu kultury antycznej na chrześcijaństwo jest świadectwem na rozszerzający się wpływ chrześcijaństwa w Cesarstwie Rzymskim. W tym kontekście zmian historycznych, Augustyn dokonuje analizy personalnych przemian intelektualno-filozoficznych. Ta spoiłość przemian osobistych, społecznych i historycznych stanowi również znamiennej cechą monumentalnego dzieła *De civitate Dei*. Z tego bowiem względu *Confessiones* św. Augustyna uznane zostały za arcydzieło literatury chrześcijańskiej, która w jego czasach osiągała szczyty rozwoju.

CONFESSIONES DE SAINT AUGUSTIN: DIALOGUE ET TÉMOIGNAGE (Résumé)

Les *Confessions* de Saint Augustin consistent en un long dialogue avec Dieu l'Invisible mais toujours présent comme Vérité Suprême. Du premier jusqu'au treizième livre Augustin se dirige vers Dieu. Tout au long de ces treize livres, Augustin reçoit l'enseignement de Dieu, et chaque lecteur devient un disciple de Dieu. Dans les *Confessions* Augustin fait mémoire des événements de sa vie et fait son autocritique. Selon Saint Augustin, Dieu révèle un sens aux événements à celui qui confesse ses péchés et à celui qui proclame sa foi dans un dialogue intérieur avec l'Esprit – Saint. La vie de Saint Augustin prend valeur de symbole. Sa propre histoire est celle de l'homme qui se tourne vers Dieu. Augustin marque ses distances avec les événements du passé. Les *Confessions* sont le témoignage d'un homme lucide dont

¹⁸ *Confessiones* XIII 9, 10, CCL 27, 246-247: „Pondus meum amor meus; eo feror, quocumque feror”; Kubiak s. 398.

l'existence tient son origine de Dieu et vers qui elle tend. L'expérience de Saint Augustin, à la lumière de la foi, fut le témoignage personnel, apostolique et dogmatique. Ce témoignage personnel suscite dans la conscience du lecteur la même inquiétude intérieure, qui a habité Augustin et appelle chacun à la conversion et à un retour vers Dieu. Il devient un témoignage apostolique. Enfin, c'est un témoignage dogmatique authentifié par la vie d'Augustin, un témoignage où Dieu entre dans la vie de l'homme, auquel le Christ et l'Écriture Sainte ouvrent la voie du salut. Saint Augustin a voulu rendre public ce témoignage de peur que quelqu'un ne l'estimât au-dessus de ce qu'il se savait être, cherchant dans le bienfait de sa délivrance et dans les grâces qu'il avait reçues la gloire de son Seigneur.

Les *Confessions* authentiques de Saint Augustin sont un dialogue avec Dieu pour qui ni le passé ni l'avenir ne comptent mais seulement l'éternel présent. Ce caractère personnel et théologique des *Confessions* de Saint Augustin fait que son oeuvre trouvera un recommencement perpétuel par les écrivains chrétiens. Ainsi Pascal, Maine de Biran, Newman décrivons, à leur tour, leur itinéraire vers Dieu. Mais, l'ouvrage de Saint Augustin restera toujours inimitable. Le contexte historique décrit dans ce livre témoigne de la conversion de la culture antique au christianisme. Dans ce contexte Augustin analyse son itinéraire personnel qui est à la fois intellectuel et philosophique. Cette unité d'évolution personnelle, sociale et historique donne son ouvrage son caractère spécifique.